

PETRIĆEV PRILOG SVJETSKOJ RENASANSNOJ MISLI

Vladimir Filipović

Da Petrićeva filozofska misao kao i njen utjecaj na razvoj renesansne misli nisu do danas dovoljno istraženi nedvojbeno tvrde jednako povjesničar filozofije Überweg kao i veliki suvremeni poznavalac renesansne filozofije Paul Oskar Kristeller. Iako je Petrićevo ime ušlo u sve značajnije povijesti filozofije i svjetske enciklopedije — njegovo životno djelo nije do danas kritički svestrano osvijetljeno. Osim izuzetka nekolicine filozofskih disertacija, koje su napisane od Rima do New-Yorka, a koje svagda prikazuju tek isječke iz njegovog svežnanstvenog životnog djela, mi nemamo o Petriću jedne znanstvene sveobuhvatne monografije. Njegove se misli spominju prigodice u stotinama rasprava, ali nigdje nije njegov životni opus svestrano obrađen. Jedan od razloga bit će i to, što njegova domovina nije do sada prikazala zajednici naroda njegovo značenje, a on sam nije nikada bio pripadnik, pa time ni mogući reprezentant nekoga reda ili društva. Bio je svagda osebujan stvaralac, usamljena ličnost, borbeni individualista, lualica van svoje domovine i preteča tek naslućenih novovjekovnih strujanja. Bio je zapravo svjetski tražilac istine, kosmopolitski mislilac, građanin svijeta, a bez svoje prave domovine. Zbog toga i nije uvršten u cjelovitost nijedne sustavne povijesti filozofije, koje se obično pišu po narodnostima. Iako je, primjerice, ideja njegove *panpsihie* u cjelini prihvaćena kao izvorište Brunove filozofije, nitko osim Überwega nije iz razumljivih razloga naglasio ni potrebu istraživanja te očite ovisnosti.

Zadatak je ovog našega simpozija da po mogućnosti s više strana izloži osnovne probleme njegove filozofije, od kojih ću tek neke fragmentarno nabrojiti sa zadatkom da oni postanu pitanja daljnje povijesno-istraživačke djelatnosti.

Pođimo od same karakteristike i značenja koje on pridaje filozofiranju uopće!

Petrić počinje svoje filozofiranje problemom bitka koji je kao problem ili zaboravljen ili krivo postavljen te smatra osnovnom zabludom sviju filozofija koje su započele obradbu tog problema od elemenata postojećeg. Polazišta filozofskog pogleda ne mogu biti postavljena iz svakodnevice, iz prakse, od pojedinačnog. U traženju osnove svega postojećeg, dakle onog jednog osnovnog ne može se poći — ako se radi o filozofskom aspektu! — od nabiranja i promatranja pojedinačnog, jer je upravo to pojedinačno iz sveopćosti nastalo. Svaka pojedinačnost je tek osebniji stupanj sveopćosti. Mora se postaviti pitanje s posve drugog polazišta, s polazišta sveopćosti kao cjelovitosti, a ne sveukupnosti. Ne može indukcija nego samo intuicija doživljaja sveopćosti svijeta postati izvorište filozofskog reflektiranja. Svi dosadnji pokušaji sintetiziranja iskustva završavali su u mnoštvu protivurječnosti. »Quod si philosophi veteres fecissent nec ignota sensibus, ac mentibus omnibus, Chaos, Homeomerias, Atomos, Materias primas, secundasve, rerum principia statuissent, nec in tantas ipsi dissensiones venissent: neque in abyssum tenebrarum, philosophiam coniecissent« (*Panaugia*, I) (»Da to stari filozofi nisu učinili, niti bi počela stvari određivati i osjetilima i umovima svima nepoznatim haosom, homeomerijama, atomima, te prvom i drugom tvari, niti bi sami zapali u tolike nesuglasice, niti bi pak samu filozofiju strovalili u ponor tmine«). Zar to nije isti onaj prigovor koji i danas filozofiji postavlja Heidegger kad za metafiziku kaže: »Die Metaphysik hat die Frage nach dem Sein in Vergessenheit gebracht, da sie sich immer mit dem Seienden — als das sich Sein zeigt — befasst hat: sie ist nicht über das Seiende hinaus zum Sein selbst gelangt« (»Metafizika je zaboravila pitanje o bitku, jer se uvijek bavila postojećim kao da se u njemu pokazuje bitak. Ona nije nikada preko postojećeg dospjela do bitka samog«). Petrić upravo tu istu misao iznosi kada jasno ističe da od izolirane osjetnosti i pojedinačnog iskustva polazeće mišljenje nije mišljenje filozofije, nego način kojim se može — kako kaže Petrić — »in abyssum tenebrarum philosophiam conicere«.

Druga analognost sa suvremenim Heideggerovim povijesnofilozofskim stavom leži u činjenici, da su za Petrića najveći mislioci prošlosti predsofokratski, koji pokušavaju slušati i otkrivati izvornu pojavu ili glas bitka koje Heidegger naziva »Die Stimme des Seins«. Za Petrića su uz Platona i Plotina najveći grčki mislioci Protagora, Anaksagora, Parmenid i Heraklit. I ako platonik, Petrić tvrdi: »Nòn ergo Plato primus idearum inductor fuit. Sed ante eum Parmenides eiusque Eleatica schola, Pythagorei atque Pythagoras« (»Ne bijaše, dakle, Platon prvi uvoditelj ideja, nego prije njega Parmenid, njegova eleačanska škola, Pitagora i Pitagorejci«) (*Panarchia* XII). U zabludi su tek atomisti koji su pokušali iz osjetnosti izvesti bitak.

A Petrić oštro luči znanje iskustvenih znanosti od mišljenja filozofije pa tvrdi — ne doduše tako oštro kao Heidegger koji veli da

znanost ne misli («Die Wissenschaft denkt nicht!») — da je filozofija suprotno empirijskom utvrđivanju činjenica mudrost na kojoj se osniva spoznaja *općenitosti*. On doslovno kaže »Philosophia, studium est sapientiae. Sapientia universitatis est cognitio. Rerum universitas constat ordine. Ordo priore constat et posteriore. Si quis a posteris philosophari coeperit, rerum ordinem confuderit, eisque sibique tenebras offunderit. A primis ergo philosophandi initium nobis esto. A primis, cognitisne? an ab incognitis? Si ab incognitis incipiamus, sequentia, incognita erunt omnia? De incognitis, nulla nobis condetur Philosophia. A cognitis ergo initium sumandum. Cognitio omnis, a mente primam originem: a sensibus exordium habet primum« (*Panaugia*, I). («Filozofija je učenje mudrosti. Mudrost je spoznaja sveopćosti. Sveopćost sviju stvari zasniva se na poretku. Poredak se sastoji od prvotnog i potonjeg. Stane li tkogod filozofirati od potonjeg pobrkao bi poredak stvari, te zamračio i njih i sebe sama. Nek stoga nama početak filozofiranja bude od prvih stvari. Da li od prvih spoznatih ili onih nespoznatih? Počnemo li od nespoznatih, sve što bude slijedilo bit će nespoznato. Na onima koje su nespoznate ne možemo zasnivati filozofiju. Treba dakle početi od spoznatih. Svaka spoznaja ima prvotni *izvor* u umu: ima svoj *početak* u osjetilima.»)

Ovaj je pojam »universitatis cognitio« pojam — sveopćosti i cjelovitosti bitka, koji je svagda suprotstavljen »prividu« pojedinačne osjetilne datosti. Osjetni je pak privid kao osamljena gola datost nužan iskonski začetak spoznavanja. Bez ujedinjenja, pak, obaju faktora, od kojih je uvid u *cjelinu bitka* ključ svakog spoznavanja, nema otkrića istine. Petrić otkriva spoznajnu slabost i nemoć pojedinačne i sveukupne osjetne datosti ukoliko se na nju preko čuđenja («admirando sunt contemplati») ne nadovezuje refleksija podređujući pojedinačnost cjelini, kojim se postupkom dobiva istina. Pojedinačnost svagda participira na cjelini. Ova prisutnost cjeline kao fundamentalno-ontološki fenomen, u kome se cjelina univerzuma očituje kao univerzum cjeline je misao na koju kasnije nastavlja Leibniz idejom svoje prestabilirane harmonije.

Nadalje, Petrić kao što odbija kao nefilozofsku metodu izvođenje iz zbiljske pojedinačne datosti, tako otklanja i vrijednost metode tadašnje školske filozofije, koja polazi od službenih autoriteta, te počinje s »magister dixit« ili novije po klasicima reformirane, kojima su izvorišta filozofije učitelji Aristotel ili Platon. Petrić je izraziti začetnik novog načina filozofiranja i time preteča Descartesa kad se postavlja zadatak »ratione sola philosophando« («filozofirajući samim razumom»). A za njega su i stari filozofi — prvenstveno predsokratici — filozofi po tome, što »Admirando sunt contemplati«. »Contemplando sunt philosophati« («Diveći se razmišljali su. Razmišljajući su filozofirali») (*Panaugia* I). Drugim riječima Petrić prvi od humanista postavlja kao princip postulat

osamostaljivanja filozofske misli, a to znači navještaj novog načina filozofiranja. Korjene i izvorišta Descartesove i Leibnizove filozofije nalazimo eto u izvodima Petrića.

U borbi autoriteta Aristotel-Platon on se postavlja na stajalište Platon-Plotin dopunjujući tu misao, kako rekosmo, s predsokratcima, prvenstveno Parmenidom i mistikom bliskog istoka (Zoroaster, Hermes Trismegistos) te stvara svoj osebujni i originalni filozofski sistem. No spomenuti po Petriću citirani mislioci ne služe njemu kao dogmatski autoriteti, kao *izvorišta* njegova filozofiranja nego tek kao *dokumentacija* njemu srodnih mislilaca. Iz nijednog od njih kao priznatih autoriteta ne izvodi svoja izlaganja, nego ih tek navodi kao tradicionalne istomišljenike. Drugim riječima on transformira i transformira u novim varijacijama izabrane tradicionalne misli te ih povezuje uz svoje »ratione sola philosophandi« u jednu harmoničku individualno osebujnu cjelinu, koja imade ujedno i novo životno značenje. »Sed nos, qui autoritatibus parum admodum rationibus plurimum philosophari solemus« (Panarchia XII). (»Samo mi koji običavamo najmanje filozofirati na temelju autoriteta, a najviše na temelju dokaza«).

Našavši pak *jedno* izvorište, koje je utemeljeno na sintetizirajućoj intuiciji jedne vizije svijeta, a kojom se otkriva svjetlo kao bitak, Petrić iz te jednodne cjeline, iz te prvotnosti izvodi mnogovrsno svoje predmetno filozofiranje, pa kao polihistor na pragu novovjekovlja prevladava jednu tisućljetnu tradiciju, osvježujući s tog jedinstvenog gledišta cjelokupno filozofsko, a za ono doba i opće znanstveno područje. Iz objašnjenog problema bitka osvjetljava filozofski pojedina područja postojećeg. Obrađene su jednako teme od gnoseologije do ontologije i metafizike.

Njegova pak neuporedivo najoštrija cjeloživotna kritička negacija Aristotela, bila je uistinu usmjerena protiv temelja na kojima je počivala skolastika. U beskompromisnoj kritici Aristotela kao nosioca fundamentalnih filozofskih zabluda negirao je Petrić zapravo svu tadanju službenu školsku filozofiju. Stavio je pod upitnik neprijetnost filozofskog naučanja institucije kojoj je izvor aristelizam.

Ne ulazeći u psihološke motive ove beskompromisne borbe — budući da to nije tema ovoga izlaganja — ipak bi moguće bilo vriedno spomenuti, da je Petrić iz obitelji, koja je rodila i najvećeg pomagača Luterovog Matiju Vlačića Ilirika (Mathias Flacius Illyricus). Petrić kao rođeni buntovnik iz jedne stvarno krivovjerničke obitelji izražava taj svoj temperamenat na mnogim stranicama svog životnog opusa. Nije kao Ficino, koji spaljuje svoj komentar Lukrecija da ne bi bio kriv za širenje poganskih zabluda, niti kao Pico della Mirandola, koji se pod konac života odriče svega i vraća službenoj dogmi, nego ostaje dosljedni buntovnik. Radikalno otklanja

svaki kompromis poput njegova nastavljača Giordana Bruna. I Ficino i Mirandola kao »principes concordiae« žele pomiriti platonizam i aristotelizam sa službenim naučanjem. Petrić ostaje radikalni prevratnički rušilac tradicionalnog i tada službenog aristotelizma. Nije čudo da je došao pred sudište Svetog Oficija i samo ga je smrt sačuvala od teškoća Brunove sudbine.

Petrićev je, dakle, filozofski sustav harmonički složaj *buntovničke* kritike prošlosti i *revolucionarna* vizija filozofije budućnosti.

Stojeći na prijelazu duhovnog preobražaja svijeta svojim originalnim pogledima prevladava i kritički ruši tisućljetnu *dualističku* viziju svijeta, pa je svestrano i dosljedno zamjenjuje monističkim pogledom na svijet. U tim se izvodima potpuno slaže s Parmenidovim određenjem bitka: $\xi\nu\ \kappa\alpha\lambda\ \pi\acute{\alpha}\nu$. Neodvojivo jedinstvo jednoga i svega. Jedinstvo koje uključuje pluralitet. »Unum ens apellavit eum Parmenides« (*Panarchia* XV). Kategorijom svejedinstva (*unomnia*) kao osnovnom kategorijom svoga sistema kritički odbija misao tradicionalnog dvojstva prirode i duha, svijesti i svijeta, zemlje i neba, čovjeka i boga. Prasvjetlost (omniluencija) predstavlja izvorište svega događanja u kojoj je ideji sadržana misao panteizma, panpsihizma i pankalizma. Petrić u četiri osnovna poglavlja knjige: *panaugia* (svesvjetlost), *panarchia* (svepočelo), *panpsychia* (sveduša) i *pancosmia* (svesvijet) tu osnovnu misao dosljedno izvodi. Iza otkrivanja ideje prasvjetla kao jedinstvenog praprinčipa zbilje i njenog mnoštva raspravlja Petrić o prvim počelima (de rerum principiis primis) svega postojećeg. A sve postojeće izvire iz jednoga (unum), a po poretku iza prvoga (primum) i sva se bića očituju u hijerarhiji od 9 stupnjeva, a povezana preko duše (anima), i to ovim redom: unitas, (jedinstvo), essentia (bit), vita (život), intellectus (razum), anima (duša), natura (priroda), qualitas (kvalitet), forma (oblik), corpus (tijelo). Taj poredak slično u shvaćanju Plotina, Prokla i Ficina ima svoju osebnost kod Petrića u posebnom značenju središnjeg faktora (anima), koji kao produševljen (animatus) povezuje sve stupnjeve opstojnosti više i niže (supera et infera) u duhu izrazitog panteističkog životnog daška (unomnia). Sve se pak promjene pojedinačnog zbivaju u vremenu (tempus), koje je usidreno u vjekovječnosti (sempiternitas). Dakako u svim tim razmatranjima u duhu tadašnjeg vremena Petrić ne raspravlja odvojeno o fizičkoj i metafizičkoj tematici. Tematika se svugdje isprepliće.

Svoju monističku ontološku koncepciju bazira na primjerenom gnoseološkom razmatranju o kojem je već gore bilo riječi, no evo još nekih teza:

U 15. knjizi svoje *Panarhije* stojeći jasno na Parmenidovoj tvrdnji da bitak i zamijećeno pripadaju zajedno, da su viđenje predmetnost i predmet u dvojstvu različitosti povezani, no duh tu podvojenost (postojeće i bitak) nastoji mišljenjem, koje je nošeno

ljubavlju k jedinstvu odvojenoga, ponovno spojiti u ono što se zove znanje za razliku od praktičnog mišljenja. Nasuprot silogističkog zaključivanja Petrić otkriva intelektualni zor (*visio intellectualis — »intus legere«*) kao izvorište filozofske spoznaje, a to je svagda povezanost pojedinačnog prema cjelini. To nije razumski (diskurzivno) utemeljeno razumijevanje, nego izravan i savršen uvid (*intuitus*), koji nastaje ljubavlju utemeljenog jedinstva emocionalne i umne težnje. Određenje predmetnosti nije odnos prema istome, nego odnos prema cjelini. Pojava teži za idejom, pojedinačnost stremi k izvornoj općenosti *ἰδέσθαι τοῦ ὅλου*).

Spoznaja je svagda stvaralački čin, uvid (*intuitus*) u bit postojećeg, a ne samo slike stvari (*idola rerum*) koje su izvan razuma. Spoznaja pak samo o slikama koje su izvan razuma, bila bi tek nagađanje (*opinio*), a ne znanje (*scientia*). Evo nekih citata iz navedene 15. knjige: »*Haec enim est propria intellectus operatio, in se et in causam suam conversio. Et per suam essentiam intueri alia*« ... »*Cognoscere est fieri rem cognitam. Atque ita fit, ut cognitio, nihil sit aliud, quam Cognitionis quaedam cum suo cognobili. Unde facile e cognitione in cognitionem nomen est conversum. Graecis vero et forte φωνῶσις cognito quasi νέα φένησις (nova generatio) et noesis intellectio, reditus sit quidam in ipsam essentiam... Res vero ita se habent, ut φωνῶσις cognitio et νόησις intellectio, hanc habeant notionem, ut utraque sit, reditus eius quod prodiit ad id unde venit.*« (»Razumu je, naime, svojstveno djelovanje, obraćanje sebi i svome uzroku i po svojoj biti uviđati (*intueri*) ostale stvari« ... »I tako biva da spoznaja nije ništa drugo nego neko združenje sa svojim doznatljivim. Otuda se lako ime obrće od udruženja u spoznaju. Grcima je *gnosis* (spoznaja) kao *neogenesis* (novo rađanje), a *noesis* (razumijeće) — stanovit povratak u samu bit ... Stvari tako stoje da i *gnosis* (*cognitio*) i *noesis* (*intellectio*) takav imadu smisao da su i jedno i drugo, povratak na ono što je proizašlo i onome odakle je došlo«).

Spoznajni akt kao stvaralački čin prevladava podjelu elemenata bitka (*svijet-svijest*) i vraća ih u njihovo iskonsko jedinstvo, jedinstvo osjetnog i duhovnog, slike i pojma. Spoznavanje se odvija u obliku permanentne težnje svodenja predmeta promatranja na njihovo izvorište. Osjetnost je tek nužni medij između svijesti i svijeta, koji u prvoj fazi spoznajnog procesa otuđuje doživljaj svijeta u izoliranoj pojedinačnosti, a što se refleksijom na drugom stupnju prevladava. Osjetnost i stoga ne može biti dostatna za spoznaju svijeta, jer se po Petriću svijet protegnuo u beskrajnost svoje opstojnosti. Mi lučimo svijet u niži i viši, u osjetni i intelegibilni svijet, no te se polarnosti ne isključuju. Njihova je bit u negaciji suprotstavljenosti, u obostranoj uzajamnosti. Spoznavanje je kretanje u krugu: osjetnost — duhovnost — predmetnost. Petrić izričito i tvrdi da spoznavati neki predmet, znači prevladavati distancu od polarnih

suprotnosti između osjetilne datosti i svijesti i u njihovu spoju stvoriti izvjesno jedinstvo. Perceptivni doživljaji predstavljaju prvi reflektorni stupanj, zapravo predstupanj za mogućnost ostvarivanja viših oblika svijesti, koje izražavaju pojmovnost i duhovnost, a to je permanentno jedinstvo iskustva i refleksije. »Cognitio nihil est aliud, quam Coitio quadam cum suo cognibili«. Spoznaja nije ništa drugo nego neko stapanje sa sebi spoznatljivim.

No to se kretanje ne odvija čistim racionalnim putevima, nego *ljubavlju*, kao fundamentalnim pokretačem i nosiocem sveukupne ljudske spoznajne i stvaralačke aktivnosti »Amore veri intenditur in cognobile« (*Panarchia XV*). »Cognoscere est coire cum suo cognibili«. Ovaj »coire« izvire iz ljubavi, koja svagda teži k izvornom jedinstvu cjelovitosti, k harmoniji (»concordia mundi«).

Rezultat toga ljubavlju nošenog intelektualnog zora (visio intellectualis) je stvaranje nove vizije prirode. Ljubav, samo ljubav, čini osnovicu, koja omogućava uvid u svijet istine. No taj se permanentni stvaralački otvoreni spoznajni akt ne može ni u jednom času dokrajčiti, te se ne dopušta mogućnost otkrivanja apsolutne istine. Istina kao stvorena ljudska sinteza svagda je ujedno i »kći vremena« u kome je nastala (»Veritas filia temporis«).

Već u izlaganju samog spoznajnog problema u kome su subjekt i objekt, spoznavajući i spoznato iste prirode, dijelovi jednog te istog životnog prirodnog principa, ukazuje na polazište s kog Petrićeva filozofija prirode dobiva specifično značenje. Jedna od specifičnosti jest i to što fizikalnoj znanosti prethodi u platoničko-pitagorejskom smislu izložena matematika. U tom gledanju Petrić je bliži Nikoli Kuzanskom i Leonardu da Vinci u ocjeni vrijednosti matematike. Naš Petrić u XVI stoljeću tvrdi isto što danas tvrdi fizičar — nobelovac Heisenberg da je fizika u svojoj ontološkoj koncepciji bliža Platonovoj nego Aristotelovoj filozofiji prirode. Petrićeve su tako interpretacije danas ponovno fizikalno-znanstveno aktualne. Inače s pravom ubraja Kristeller Petrića u onu vrstu prirodoslovaca, koji ta istraživanja povezuju u jedinstvo s istraživanjem duhovnih znanosti (povijesti, književnosti), pa njegova fizika ima druga obilježja i metode istraživanja nego fizika npr. Telezija, kojega su gledanja povezana s istraživanjem biologije i medicine. Po tim povezanostima svako prirodoslovno tumačenje ima drugačija obilježja. To su dvije vrste prirodoslovnih gledanja renesansne epohe. Uz to matematsko-kvantitativno određenje priroda predstavlja produševljeno jedinstvo, koje s pravom nosi oznaku pansihizma, koji se i opet suprotstavlja Aristotelovom dualizmu produševljenog nebeskog svijeta i bezduševne materije. Jedinstvo svega ne dopušta mogućnost dijeljenja na duševno i bezduševno. Petrićeva prirodoznanstvena vizija svijeta po njegovom antropološkom, humanofilozofskom polazištu kao i po kategoriji imanentne sveduševnosti dobiva specifično humanističko obilježje. Kako je duša u svim

stvarima te nema ni najmanjeg dijela tjelesnosti u kome ne bi bilo duše, to je duša uistinu oblik sviju stvari. Organske i anorganske forme iste su kozmičke biti. Duševnost je jedinstveni princip svega postojećeg. Duševna supstanca nazočna je u svemu i u onom najmanjem i najvećem. Posvuda prisutna duša, koja djeluje kao unutarnji pokretač bilo da se očituje kao individualna ili kao kozmička. Živuci univerzum predstavlja proces postojane promjenljivosti. To je gledište jedna nova vrsta renesansnog hillozoizma koji tumači svijet kao duševnošću oblikovanu, strukturiranu cjelinu. Polazište k predmetu filozofije prirode sa stajališta duhovnih znanosti i matematike bilo je posve novo i suprotno Telezijeju prirodoznanstvenu određenju prirode.

U toj pak sveduševnosti nauka o erosu postaje temelj Petrićeva pojma humane samosvijesti. Upravo iz ljudske samosvijesti u kojoj je ljubav temelj voljnog stvaralaštva nastaje punoća svestranog humanog djelovanja od tehnike do umjetnosti. No valja upozoriti na to, da Petrić nikada ne svodi pojedinačne ljudske duše na dijelove svjetske duše pri čemu bi ih lišavao autonomne zbilje i slobode volje. Čovjek bi po takvom, Petriću suprotnom stavu, uništavao čovjeka u vezanu individualno neslobodnu objektivnost. A čovjek je, tvrdi Petrić, u svojoj opstojnosti slobodan. To je izraziti oblik osebnog *slobodarskog humanizma*.

U svojoj revolucionarnoj novoj poetici, negirajući tradicionalnu estetiku Aristotelova pasivističkog mimesisa, Petrić otvara horizonte posve nove moderne estetike.

Eros se najočitije ogleda u umjetničkom stvaralaštvu. Umjetnički eros povezuje rastavljeno i složeno, vidljivo i nevidljivo, osjetno i umno. Ono ostvaruje čistu formu u materiji, a to je ono što predstavlja umjetninu kao preobraženu sliku svijeta i čovjeka, a time i kao novotvorinu postojećeg. Umjetnošću se stvara novi svojevrsni skladni umetak u sveopćoj harmoniji kozmosa. Umjetnik je svagda *čudesni stvaralac čudesnoga*, koji duboko osjeća polarne suprotnosti elemenata bitka, koje uspješno povezuje u njihovu iskonsku harmoniju. A eros je kreator toga djelovanja. Djelovanja koje ostvaruje u pojedinačnom božansko stvaralaštvu sveukupnosti mikro- i makrokozmosa. Ta harmonična savršenost a po tome i ljepota kozmosa izražena je konačno u Petrićevoj ideji pankalizma. Svijet je vječno harmonično jedinstvo, čudesna ljepota, a time i najljepše božanstvo. U pankalizmu je sadržana nova Petrićeva teodiceja.

Time je potpuno prevladana antropomorfna predodžba božanstva kao i suprotno od toga svaka mogućnost i potreba ideje božje transmudnanosti. Petrić i ne raspravlja nigdje o stvoritelju nego o stvaranju.

Tako se ukazuje i novi odnos između boga i svijeta. Do sada je bog kod Grka i u kršćanstvu bio svagda slika čovjeka. Sad je on

prezantan s cjelinom svijeta, a izražen u ljepoti kozmosa. Misao svejedinstva, ljubavi i ljepote kao prastav svih Petrićevih refleksija, javlja se svagda kao korekcija, kad ga izolirane činjenice odvede od njegova filozofskog polazišta. U toj viziji naglašena je univerzalna povezanost svijeta (unomnia), humanizam koji imade svoje izvorište u monizmu. Monizam je pak najradikalnija borbena pozicija prema sveopćem tadanjem filozofiranju. Radi se o prevladavanju jedne tisućljetne dualističke vizije svijeta.

*

Petrić stoji kao veliki stvaralački mislilac na prijelazu duhovnog preobražaja svijeta, u jednoj uskomešanoj borbi, te Kristeller o njemu tvrdi: »Petrićev slučaj može poslužiti kao primjer kako je u cijelosti moguće filozofirati unutar jedne tradicije i istovremeno biti originalan.« Petrić je duboko ukorjenjen u najveće protivurječnosti svoga vremena, koje on prevladava nadgradnjom sinteze koja otvara nove vidike nadolazeće filozofije. Polihistor od muzike i metodike povijesti do retorike, estetike i sociologije do matematike, geometrije, meteorologije i konačno osebujne i fundamentalne gnozeologije i ontologije.

Od monističke ontologije do ideje spoznajne i napose umjetničke kreativnosti čovjeka Petrić je postavio temelj i otvorio vidike jednog osebujnog i novog humanizma. U pankalizmu prevladao je svaki prirodnoznanstveni mehanizam, a u pankalizmu stvorio jednu novu teodiceju, ali teodiceju bez transmundanosti, a dosljedno izvedeno u ideji svjetske imanencije božanstva.

Svojim borbenim antitradicionalizmom (— a tradiciju naziva nazoviučenjem! —) Petrić na razmeđima tisućljeća otvara ne samo nove horizonte u razvoju svjetske filozofske misli, nego i odražava život i vrijeme koje se posvuda preoblikuje u novim oblicima življenja. Odražava realni puls života i usmjerava ga prema novim vidicima, pa za njegovu filozofiju ne bi vrijedila opća teza, kojom Cassirer obilježava filozofiju tih stoljeća tvrdeći da ona nije odraz života. U životnom djelu Petrića odražava se snažna sveukupno životna borba suprotnosti misaonih antiteza turbulentnog renesansnog razdoblja, pa Petrić od političko-socijalnih vizija budućnosti, preko estetskih stvaralačkih sukobljavanja traži čak i preporod sveukupnog školstva. On je uključen u tematiku praktičnih reformi kao veliki reformator.

Polazeći od postulata autonomnosti filozofske refleksije (»ratione sola philosophando«) potakao je kretanje nove filozofije, koja slobađa filozofiju i od dogmatike i od autoriteta. Time je udario snažne temelje osamostaljivanju novije evropske filozofije, koja će biti nošena po Petriću utemeljenim idejama: antitradicionalnosti, slobode i kritičnosti.

Zadatak je ovog našeg simpozija upravo to, da iz zaborava prošlosti osvijetli jedan značajan odlomak evropske kulture, u kojoj će djelo Petrića predstavljati bogato izvorište nove tematike. To je bio početak jednog novog evropskog, a time i svjetskog filozofiranja kojega je Petrić borbeni začetnik.

Riassunto

IL CONTRIBUTO DI PATRIZI AL CONCETTO GENERALE DEL RINASCIMENTO

Lo storiografo di filosofia Überweg ed anche il grande intenditore contemporaneo della filosofia rinascimentale Paul O. Kristeller sono dell'opinione che l'opera di vita del Patrizi non è stata fin oggi messa completamente in chiaro, dal punto di vista critico, anche se il suo nome è entrato in tutte le storie della filosofia europea ed enciclopedie universali ed anche se di lui si sono scritti tanti studi e test di laurea.

Uno dei motivi sarà anche il fatto che quel grande ed originale autore ma nello stesso tempo un personaggio solitario ed un individualista combattivo, produce fuori della sua patria, non essendo l'appartenente di nessun ordine o società, così che nessuno l'ha accettato o interpretato. Noi, i suoi compatrioti, meno di tutti. L'intenzione di questo simposio è proprio quella di tentare di spiegarlo meglio.

Nella sua opera l'autore tratta i problemi di gnoseologia ontologia e metafisica come quelli di politica, sociologia, estetica, matematica ed astronomia.

Esponiamo alcuni dei problemi impostati e le deduzioni:

Nel campo della gnoseologia è contrario alle teorie di empiristi e analitici. Nell'atto conoscitivo vede la sintesi di sensibilità e riflessione, fondata in base all'affetto. La sensibilità ed il distinguere primordiale ricevono nella funzione sintetica di riflessione la loro risposta vera, la quale scopre l'essere nel dato. La cognizione è sempre un atto creativo nel quale si collega il singolare nell'insieme. È un ritorno di elementi nel loro insieme primordiale, nell'essere. Lo scoprire dell'essere come totalità del mondo è sul modello degli antisocrati che hanno tentato di ascoltare e scoprire direttamente la voce dell'essere.

Rifiuta il modo tradizionale di deduzione delle tesi filosofiche prese dalle tesi di autorità che cominciano con «magister dixit». Patrizi non deduce le sue tesi dalle opinioni tradizionali di Zoroastro, Hermes Trismegistos, Platone e Plotino, ma usa soltanto la loro opinione come la *documentazione* delle sue deduzioni.

Si oppone a Ficino e Mirandola che sono »principes concordiae« di atteggiamento radicale dell'antiaristotelismo.

Rifiuta la visione dualistica del mondo e la sostituisce con la categoria monistica dell' unomnìa.

Con affetto, inteso come animatore di intera attività umana, si svolgono tutti gli atti dell' uomo, da quelli conoscitivi a quelli artistico — creativi.

Da praluce e tuttaluce proviene tutto il creato ed esistente così che in armonia generale si manifesta la spirituale esistenza cosmica.

Polistorico rivoluzionario e antitradizionale apre orizzonti nuovi della filosofia europea, e questo simposio ha proprio l'incarico di approfondirli.

Traduzione: Iva Guberina